วารสารแพทย์เขต ๔-๕ ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๔ ต.ค. - ธ.ค. ๒๕๕๓ Reg 4-5 Med J Vol. 29 No. 4 October - December 2010

นิพนธ์ต้นฉบับ **Original Article**

ประสิทธิผลของโครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่แก่มารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

Effectiveness of the Breastfeeding Promotion Project to Mothers at Photharam District, Ratchaburi Province

พงษ์พจน์ ธีรานันตชัย พ.บ.,
ว.ว. สูติ-นรีเวชวิทยา
กลุ่มงานสูตินรีเวชกรรม
โรงพยาบาลโพธาราม จังหวัดราชบุรี

Pongpot Theeranantachai M.D.,
Thai Board of Obstetrics and Gynecology
Division of Obstetrics and Gynecology
Photharam Hospital, Ratchaburi

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ : 1. เพื่อศึกษาถึงประสิทธิผลของโครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่แก่มารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้ และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ระหว่างก่อนและหลังการทดลอง ในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

วัสดุและวิธีการ : การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (quasi - experimental research) กลุ่มตัวอย่างคือมารดาที่มารับบริการฝากครรภ์ โรงพยาบาลโพธาราม และสมัครใจเข้าร่วมโครงการ จำนวน 80 คน ระยะเวลาการดำเนินโครงการระหว่างเดือนกันยายน 2550 - สิงหาคม 2551 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแบบสอบถามข้อมูลทั่วไป ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และแบบสอบถามเพื่อติดตามปัญหา อุปสรรคจากการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จากนั้นวิเคราะห์ประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ด้วยค่าจำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สถิติ t - test และ paired t-test

ผลการศึกษา : จากการศึกษาครั้งนี้ ก่อนการทดลอง พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ทั้งในกลุ่มทดลองและควบคุม มีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ใกล้เคียงกัน และเมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่หลังการทดลองระหว่าง 2 กลุ่ม พบว่ากลุ่มทดลอง มีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่สูงกว่ากลุ่มควบคุม แต่เป็นความแตกต่างอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้พบว่ามารดากลุ่มทดลองเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นาน 6 เดือนขึ้นไป มีจำนวนมากกว่ากลุ่มควบคุม คิดเป็นร้อยละ 27.5 ซึ่งยังไม่บรรลุเป้าหมายตามนโยบายของประเทศที่ต้องการให้มารดาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นาน 6 เดือน เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30

สรุป : จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบว่าการที่จะเพิ่มระยะเวลาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นาน 6 เดือนขึ้นไป เป็นเรื่อง

ที่ไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้ง่ายๆ ซึ่งผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลโพธารามทุกคน จะนำผลจากการศึกษาที่ได้รับมาปรับปรุงหาแนวทาง และพัฒนากิจกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่, ประสิทธิผลของโครงการ

ABSTRACT

Objectives

1. To examine the effectiveness of the breastfeeding promotion project to the mothers at Photharam district, Ratchaburi province.

2. To conduct a comparative research about the average scores of knowledge and attitude towards the breastfeeding among mothers at Photharam district, Ratchaburi province between the pre-experimental scores and post-experimental scores in the control group and the experimental group.

Materials and methods

This research is the quasi-experimental research. The subjects consisted of 80 mothers who received the pre-natal service at Photharam hospital and they were pleased to attend this project. The project period has been from September 2007 to August 2010. The instruments of this research included the questionnaires to find out the general information, knowledge and attitude towards breastfeeding as well as the questionnaires to monitor the problems and hindrance of breastfeeding. These instruments were constructed by the researcher. The data were received, then analyzed comprised of the frequency distribution of number, percentage, mean, standard deviation, t-test and paired t-test.

Results In this research, before the experiment, the subjects in both control and experimental group gained the similar average scores of knowledge and attitude towards breastfeeding. However, after comparing the post-experimental average scores of knowledge and attitude towards breastfeeding between these two groups, the experimental group achieved higher average scores of knowledge and attitude towards breastfeeding than other group, but this difference was not significant at a statistical level. In addition, there were more mothers of the experimental group, who have had the breastfeeding longer than 6 months, than those of the control group for 27.5%. The national goal encouraging the breastfeeding longer than 6 months among at least 30% of mothers has not been met yet. The results of this research would be further utilized to improve and find out other methods and activities for the sustainable breastfeeding promotion.

Conclusion This research made us aware that extending the breastfeeding period to be longer than 6 months was a tough task. However, the results of this research would be further utilized to improve and find out other methods and activities for the sustainable breastfeeding promotion.

Keywords: breastfeeding, effectiveness of project

บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีว่า ไม่มีนมใดๆ ดีเท่านมแม่ได้ทั้งในเรื่องของภูมิคุ้มกัน สายใยรัก และสายสัมพันธ์ในครอบครัว มีหลักฐานเชิงประจักษ์ทางการแพทย์ยืนยันการเลี้ยงลูกด้วย นมแม่มีผลดีต่อการพัฒนาด้านการเรียนรู้และเชาวน์ปัญญา เมื่อเทียบกับการเลี้ยงลูกด้วยนมผสม นอกจากนี้ยังมีหลักฐานยืนยันผล ต่อสายสัมพันธ์ของแม่ที่มีต่อลูก มีผลให้แม่ผูกพัน โอบกอดและจุบลูก และแสดงความห่วงใยลูกมากกว่าสายสัมพันธ์นี้มีผลต่อพื้นฐานทางอารมณ์และจิตใจของลูก[1] อาจกล่าวได้ว่านมแม่เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการพัฒนาลูกรัก การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไม่ใช่เพียงแค่เป็นอาหารสำคัญที่ช่วยให้ลูกเติบโต ลดโอกาสการไม่สบาย ลดโอกาสการเป็นโรคภูมิแพ้ และช่วยให้สมองลูกแข็งแรงซึ่งนมผสมไม่สามารถให้คุณค่าได้เท่านมแม่ การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นกระบวนการพัฒนาสมองและส่งเสริมพัฒนาการลูกรักที่วิเศษสุด เพราะกระบวนการโอบอุ้ม และโต้ตอบระหว่างแม่และลูก ขณะลูกดูดนมจากอกแม่จะปูพื้นฐานสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ และตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างเหมาะสมในเด็ก

การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะได้ผลสูงสุดคือให้เด็กกินนมแม่อย่างเดียว 6 เดือน หลังจากนั้นจึงให้นมแม่ร่วมกับน้ำและอาหารอื่นที่เหมาะกับวัยจนกระทั่งลูกอายุ 2 ปี หรือนานกว่านั้น ตามข้อแนะนำขององค์การอนามัยโลกร่วมกับองค์การยูนิเซฟซึ่งได้จากการรวบรวมผลวิจัยจากประเทศต่างๆ และสรุปเป็นข้อแนะนำในคู่มือการให้อาหารทารก (Global Strategy of Infant and Young Child Feeding)[2]

ประเทศไทยกำหนดให้ "เรื่องการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่" เป็นงานสำคัญลำดับต้น ในแผนนโยบายสาธารณสุข อาหารและโภชนาการแห่งชาติ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (2520-2524) และเริ่มมีการรณรงค์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างจริงจังมาตั้งแต่ พ.ศ. 2525 ผ่านมา 25 ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) ตั้งเป้าไว้ว่าอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวภายในหกเดือนแรกควรจะได้ร้อยละ 30 แต่จากผลสำรวจในปี 2546 อัตราเด็กที่ได้กินนมแม่นาน 4 เดือน มีเพียงร้อยละ 13.8[3]

โรงพยาบาลโพธารามเป็นโรงพยาบาลหนึ่งของประเทศไทย ที่สนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ตามนโยบายกระทรวงสาธารณสุขมาโดยตลอด และผ่านการประเมินดำเนินงานโรงพยาบาลสายสัมพันธ์แม่-ลูก เมื่อ 5 กันยายน พ.ศ. 2549 นอกจากนี้ยังได้มีการดำเนินงานโดยการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นการสนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ และสอดคล้องกับบันได 10 ขั้น สู่ความสำเร็จในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จากการสำรวจการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พ.ศ. 2549 พบว่ามารดาที่มารับบริการในเขตอำเภอโพธาราม เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ 6 เดือนขึ้นไป ร้อยละ 11.96 ระยะเวลาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เฉลี่ย 3.90 เดือน ระยะเวลาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่น้อยที่สุด คือไม่ได้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่เลย ระยะเวลาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นานที่สุด 36 เดือน[4]

จากสถานการณ์และข้อมูลต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยและคณะมีความสนใจที่จะศึกษาถึงประสิทธิผล ของโครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แก่มารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงประสิทธิผลของโครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แก่มารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ของมารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ระหว่างก่อนและหลังการทดลอง ในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงประสิทธิผลของโครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แก่มารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยได้ขออนุมัติในการดำเนิน

โครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แก่มารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และขอสนับสนุน โปสเตอร์ แผ่นพับ วิดิทัศน์และสิ่งพิมพ์เรื่องนมแม่ ทุนสมองของลูกรักจากศูนย์นมแม่แห่งประเทศไทย อีกทั้งเรียนเชิญที่ปรึกษาโครงการจากคณบดีคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบคุณภาพแบบสอบถาม จากผู้อำนวยการวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีราชบุรี โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการฝึกอบรมและผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินโครงการระหว่างเดือนกันยายน 2550 - สิงหาคม 2551 การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (quasi - experimental research) ประชากรเป้าหมายคือ มารดาที่มารับบริการฝากครรภ์ที่หน่วยฝากครรภ์ โรงพยาบาลโพธาราม สุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จากความสมัครใจ จำนวน 80 คน ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีจับฉลาก (random sampling) กลุ่มละ 40 คน กลุ่มทดลองเป็นกลุ่มที่ได้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพิ่มเติมจากการได้รับข้อมูลตามมาตรฐานโรงพยาบาลโพธาราม และกลุ่มควบคุมเป็นกลุ่มที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มเติม โดยกลุ่มตัวอย่างมีคุณสมบัติคือ เป็นหญิงไทย มีอายุครรภ์อยู่ในช่วงไตรมาสสุดท้าย (28 สัปดาห์ขึ้นไป) สามารถอ่านออกเขียนได้ มีหมายเลขโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้โดยสะดวก และยินดีเข้าร่วมโครงการอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งมีแผนการดำเนินการวิจัยและรูปแบบการทดลอง ดังนี้

ขั้นตอนดำเนินการ

การดำเนินงานในกลุ่มทดลอง

1. แนะนำตัวผู้วิจัยและคณะ ชี้แจงความเป็นมา วัตถุประสงค์ และขั้นตอนการดำเนินโครงการ

2. ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลก่อนเริ่มการทดลองด้วยแบบสอบถาม (pre-test) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยให้กลุ่มตัวอย่างตอบแบบสอบถามในวันแรกที่เข้าร่วมโครงการดำเนินการ

3. จัดกิจกรรม ซึ่งโครงการประกอบด้วยกิจกรรมดังต่อไปนี้

ครั้งที่ 1 : สัปดาห์ที่ 1

กิจกรรมที่ 1 การให้ความรู้เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ (เวลา 15 นาที)

- วิทยากรอธิบายความเป็นมาและความสำคัญของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
- ให้ความรู้เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยให้กลุ่มตัวอย่างดูวิดิทัศน์เรื่องนมแม่ ทุนสมองของลูกรัก แจกหนังสือ เรื่องนมแม่ ทุนสมองของลูกรัก เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

กิจกรรมที่ 2 การอภิปรายถึง ประโยชน์ และปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ (เวลา 15 นาที)

- แจกกระดาษให้กลุ่มตัวอย่างทุกคนเขียนความคิดเห็นของตน เกี่ยวกับข้อดี และประโยชน์ของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ วิทยากรอ่านคำตอบบางคำตอบให้กลุ่มตัวอย่างฟังหน้าห้องและร่วมแสดงความคิดเห็นแล้ววิทยากรกล่าวสรุป

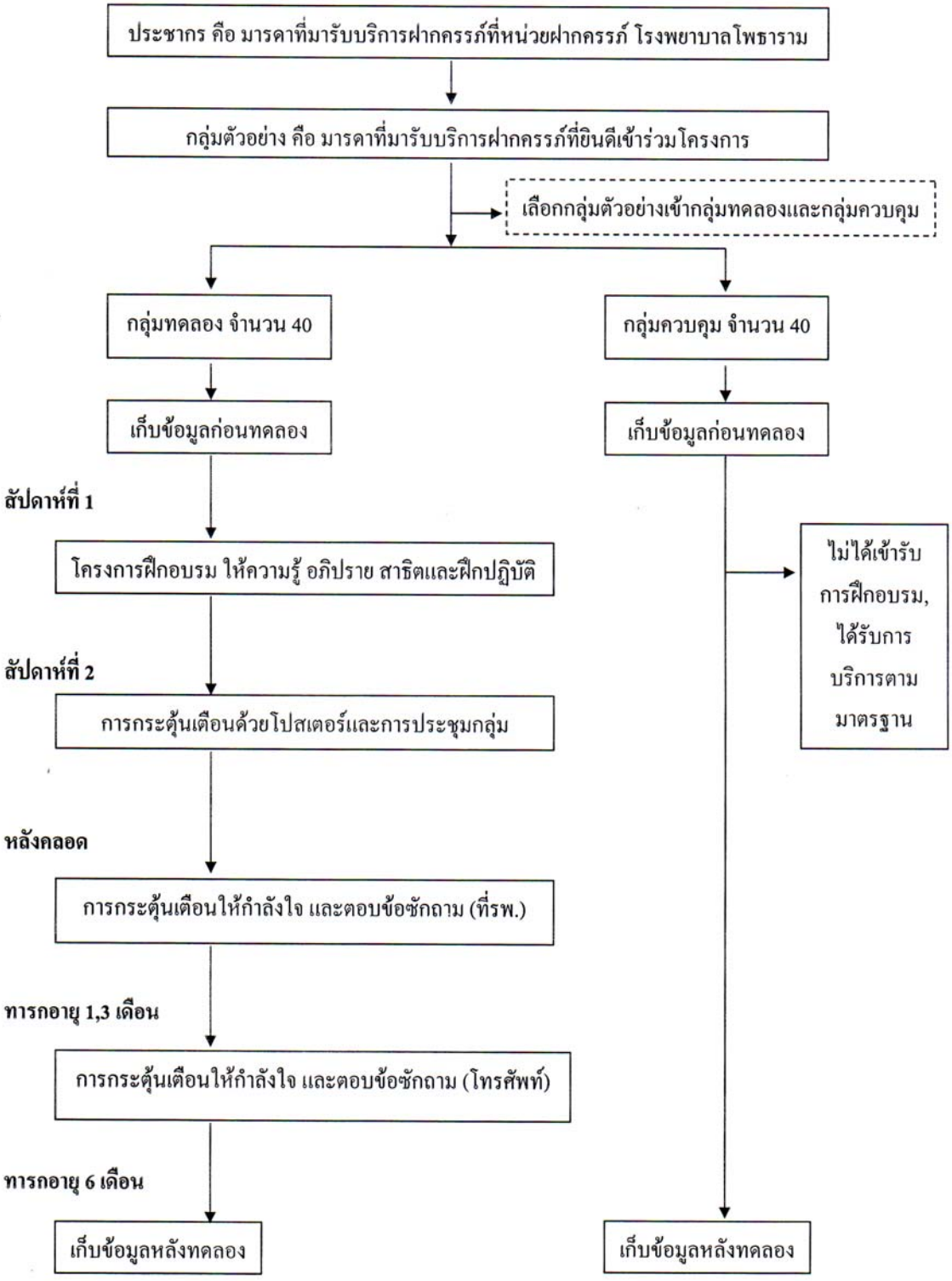
กิจกรรมที่ 3 การสาธิตและการฝึกท่าทางการให้นมแก่ทารก และวิธีการเก็บนมแม่ (เวลา 30 นาที)

- ให้กลุ่มตัวอย่างดู วิดิทัศน์ เรื่อง แม่ทำงานบีบ .. เก็บ .. ตุน.. น้ำนมให้ลูกกินได้
- ทีมวิทยากรสาธิตวิธีการท่าทางการให้นมแก่ทารกและวิธีการเก็บนมแม่
- กลุ่มตัวอย่างฝึกปฏิบัติพร้อมๆ กัน และให้กลุ่มตัวอย่างท่านอื่นร่วมกับวิทยากรเสนอแนะ

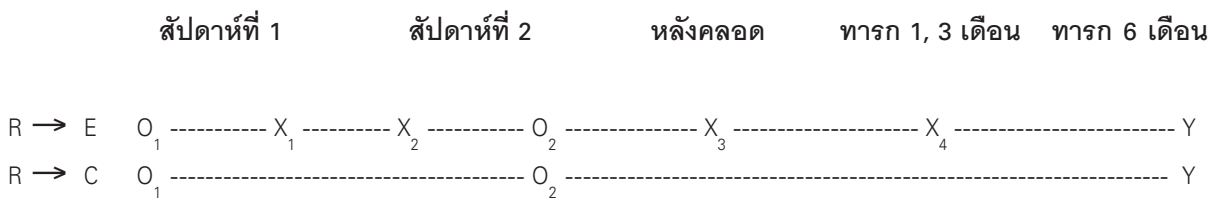
กิจกรรมที่ 4 การซักถามและตอบปัญหา (เวลา 15 นาที)

- เปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างซักถามปัญหาในทุกประเด็นเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
- วิทยากรและคณะ ร่วมตอบปัญหา ข้อซักถาม และสรุปประเด็น

แผนภูมิที่ 1 แผนการดำเนินการวิจัย

แผนภูมิที่ 2 รูปแบบการวิจัย

R	หมายถึง	การสุ่มเพื่อแบ่งกลุ่มตัวอย่าง
E	หมายถึง	กลุ่มทดลอง
C	หมายถึง	กลุ่มควบคุม
O_1	หมายถึง	การทดสอบก่อนการฝึกอบรม (Pre-test) ในสัปดาห์ที่ 1
X_1	หมายถึง	การให้ความรู้เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่และการสาธิต ร่วมกับการฝึกทักษะ เพื่อส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
X_2	หมายถึง	การกระตุ้นเตือนด้วยโปสเตอร์และการประชุมกลุ่ม ในสัปดาห์ที่ 2
O_2	หมายถึง	การทดสอบหลังการฝึกอบรม (Post-test) ในสัปดาห์ที่ 2
X_3	หมายถึง	การกระตุ้นเตือนให้กำลังใจ และตอบข้อซักถามเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยการเยี่ยมหลังคลอดที่โรงพยาบาลโพธาราม จังหวัดราชบุรี
X_4	หมายถึง	การกระตุ้นเตือนให้กำลังใจ และตอบข้อซักถามเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยการเยี่ยมทางโทรศัพท์ เมื่อทารกอายุ 1 และ 3 เดือน
Y	หมายถึง	เก็บข้อมูลหลังทดลองเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่โดยการเยี่ยมทางโทรศัพท์ เมื่อทารกอายุ 6 เดือน

ครั้งที่ 2 : สัปดาห์ที่ 2

กิจกรรมที่ 5 การกระตุ้นเตือนด้วยโปสเตอร์และการประชุมกลุ่ม (เวลา 30 นาที)

- กลุ่มตัวอย่างบอกถึง ข้อสงสัย ปัญหาและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นจากการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่และร่วมกันแก้ไขข้อบกพร่อง
- ผู้วิจัยและคณะ ให้กำลังใจ กระตุ้นเตือน ให้กลุ่มตัวอย่างตระหนักถึงความสำคัญของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
- ประเมินผลหลังการได้รับความรู้ด้วยแบบสอบถามชุดเดิม (post - test)

ครั้งที่ 3 : หลังคลอดก่อนกลับบ้าน

คณะผู้วิจัยเยี่ยมมารดาและทารกก่อนกลับบ้าน เพื่อติดตามปัญหา อุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นจากการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พร้อมทั้งการส่งเสริม แนะนำให้กำลังใจ ให้คำปรึกษาการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

ครั้งที่ 4 : 1 เดือน หลังคลอด

ครั้งที่ 5 : 3 เดือน หลังคลอด

ครั้งที่ 6 : 6 เดือน หลังคลอด

ครั้งที่ 4 ถึงครั้งที่ 6 ทีมผู้วิจัยติดตามเยี่ยมทางโทรศัพท์ เพื่อสอบถามปัญหา อุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นจากการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พร้อมทั้งการส่งเสริม แนะนำให้

กำลังใจ ให้คำปรึกษาการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ กระทั่งสิ้นสุดโครงการ (6 เดือนหลังคลอด หรือมารดางดการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่)

การดำเนินงานในกลุ่มควบคุม

1. แนะนำตัวผู้วิจัยและทีมงาน ชี้แจงความเป็นมา วัตถุประสงค์ และขั้นตอนการดำเนินโครงการ

2. กลุ่มตัวอย่างจะไม่ได้เข้ารับการให้ความรู้ตามโครงการดังกล่าว หากแต่จะได้รับความรู้จากบุคลากรของโรงพยาบาลตามวิธีที่ปฏิบัติเป็นปกติ กล่าวคือพยาบาลที่หน่วยฝากครรภ์จัดการสอนสุขศึกษา เป็นรายกลุ่มแก่มารดาในเรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พยาบาลที่หน่วยหลังคลอดให้ความรู้และคำแนะนำเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นรายบุคคล ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลก่อนและหลังการทดลอง ด้วยแบบสอบถามชุดเดียวกับกลุ่มทดลองในสัปดาห์แรกและสัปดาห์ที่ 2 และติดตามปัญหา อุปสรรคจากการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทางโทรศัพท์ ตั้งแต่หลังคลอดถึง 6 เดือนหลังคลอด หรือสิ้นสุดโครงการ เช่นเดียวกับกลุ่มทดลอง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแบบสอบถามจำนวน 2 ชุด ชุดที่ 1 เป็นแบบสอบถามข้อมูลทั่วไป ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นและได้รับการตรวจสอบ แก้ไข ปรับปรุงให้มีความถูกต้องเชิงเนื้อหา (content validity) จากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน แล้วจึงนำไปทดสอบ (try out) กับมารดาที่มารับบริการที่แผนกผู้ป่วยนอก โรงพยาบาลโพธาราม จำนวน 40 ราย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ค่าความเชื่อถือได้ (reliability) โดยแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ วิเคราะห์ด้วยวิธีการแบ่งครึ่งแบบทดสอบ (split-half method) แล้วนำมาหาความเชื่อถือได้ ของแบบทดสอบทั้งฉบับโดยใช้สูตร correction factor ของสเปียร์แมนและบราวน์ (Spearman-Brown) ส่วนแบบสอบถามทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟ่าของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient)) ซึ่งค่าความเชื่อถือได้ของแบบสอบถามเป็น 0.7170 และ 0.7440 ตามลำดับ ชุดที่ 2 เป็นแบบสอบถามเพื่อติดตามปัญหาอุปสรรคจากการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลได้ครบถ้วน นำข้อมูลไปวิเคราะห์ประมวลผลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ 1) ข้อมูลทั่วไป ใช้การแจกแจงความถี่ ด้วยค่าจำนวน ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) 2) เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดากลุ่มทดลองและควบคุม ก่อนการทดลอง ด้วยสถิติ t-test 3) เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาระหว่างก่อนและหลังการทดลองในกลุ่มทดลอง และควบคุมด้วยสถิติ paired t-test 4) เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดากลุ่มทดลองและควบคุมหลังการทดลองด้วยสถิติ t-test

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ลักษณะส่วนบุคคลและลักษณะด้านมารดาและทารกของกลุ่มตัวอย่าง

จากการศึกษา ได้ผลการศึกษาข้อมูลลักษณะส่วนบุคคล และลักษณะด้านมารดาและทารกของกลุ่มตัวอย่างดังนี้ (ตารางที่ 1 และ 2)

อายุ พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่ มีอายุ 20 ปี - ต่ำกว่า 35 ปี อายุเฉลี่ย 26.40 และ 25.10 ตามลำดับ

ศาสนา พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีเพียงกลุ่มควบคุม 1 คนที่นับถือคริสต์

อาชีพ พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง รองลงมามีอาชีพทำงานบ้าน

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล

ลักษณะส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง	กลุ่มทดลอง		กลุ่มควบคุม	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จำนวนทั้งหมด	**40**	**100.0**	**40**	**100.0**
อายุ				
ต่ำกว่า 20 ปี	6	15.0	7	17.5
20 ปี - ต่ำกว่า 35 ปี	27	67.5	30	75.0
35 ปีขึ้นไป	7	17.5	3	7.5
ค่าเฉลี่ย	26.40		25.10	
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	7.13		5.94	
ค่าสูงสุด	41		40	
ค่าต่ำสุด	14		17	
ศาสนา				
พุทธ	40	100.0	39	97.5
คริสต์	0	0.0	1	2.5
อาชีพ				
รับราชการ	1	2.5	0	0.0
รับจ้าง	18	45.0	28	70.0
ค้าขาย	4	10.0	3	7.5
เกษตรกร	4	10.0	1	2.5
งานบ้าน	13	32.5	8	20.0
ระดับการศึกษา				
ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น	12	30.0	11	27.5
มัธยมศึกษาตอนต้น	14	35.0	16	40.0
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	11	27.5	7	17.5
อนุปริญญา/ปวส.	1	2.5	4	10.0
ปริญญาตรี	2	5.0	2	5.0
อำเภอที่อาศัย				
โพธาราม	33	82.5	34	85.0
บางแพ	5	12.5	5	12.5
อื่นๆ	2	5.0	1	2.5

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามลักษณะด้านมารดาและทารก

ลักษณะด้านมารดาและทารกของกลุ่มตัวอย่าง	กลุ่มทดลอง		กลุ่มควบคุม	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
จำนวนทั้งหมด	**40**	**100.0**	**40**	**100.0**
การคลอดครบกำหนด				
คลอดครบกำหนด	30	75.0	32	80.0
คลอดก่อนกำหนด	2	5.0	0	0.0
คลอดเกินกำหนด	8	20.0	8	20.0
ชนิดการคลอด				
คลอดปกติ	25	62.5	18	45.0
คลอดโดยผ่าตัดทางหน้าท้อง	15	37.5	20	50.0
คลอดโดยการใช้คีมช่วย	0	0.0	2	5.0
ระยะเวลาที่ทารกกินนมแม่อย่างเดียว				
น้อยกว่า 6 เดือน	29	72.5	34	85.0
6 เดือนขึ้นไป	11	27.5	6	15.0
ระยะเวลาที่ทารกกินนมแม่ร่วมกับนมผสม				
น้อยกว่า 6 เดือน	28	70.0	29	72.5
6 เดือนขึ้นไป	12	30.0	11	27.5
สาเหตุที่เริ่มนมผสม (มากกว่า 1 สาเหตุ)				
ต้องทำงาน	17	42.5	22	55.0
น้ำนมน้อย ไม่เพียงพอ	6	15.0	11	27.5
มารดาหัวนมแตก	3	7.5	1	2.5
มารดาหัวนมสั้น	5	12.5	0	0.0
มารดาหอบ ไม่สบาย	0	0.0	1	2.5
ยังได้รับนมแม่	11	27.5	6	15.0

ระดับการศึกษา พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่ มีระดับการศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น รองลงมา ต่ำกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น

อำเภอที่อาศัย พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในอำเภอโพธาราม รองลงมาอาศัยอยู่ในอำเภอบางแพ

การคลอดครบกำหนด พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่คลอดครบกำหนด

ชนิดการคลอด พบว่าส่วนใหญ่ในกลุ่มทดลองคลอดปกติ ขณะที่กลุ่มควบคุมส่วนใหญ่คลอดโดยการผ่าตัดทางหน้าท้อง

ระยะเวลาที่ทารกกินนมแม่อย่างเดียว พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่ให้ทารกกินนมแม่น้อยกว่า 6 เดือน

ระยะเวลาที่ทารกกินนมแม่ร่วมกับนมผสม พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่ให้ทารกกินนมแม่ร่วมกับนมผสมน้อยกว่า 6 เดือน

สาเหตุที่เริ่มนมผสม พบว่าทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมส่วนใหญ่เริ่มให้นมผสมทารกเนื่องจากต้องทำงาน และน้ำนมน้อย ไม่เพียงพอ

เมื่อสิ้นสุดโครงการพบว่ากลุ่มทดลองเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 11 คน เลี้ยงลูกด้วยนมแม่และนมผสม 1 คน และเลี้ยงลูกด้วยนมผสมอย่างเดียว 28 คน ขณะที่กลุ่มควบคุมเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว 6 คน เลี้ยงลูกด้วยนมแม่และนมผสม 5 คน และเลี้ยงลูกด้วยนมผสมอย่างเดียว 29 คน

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ (cross tabulation) ของอาชีพมารดากับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว เมื่อทารกอายุ 6 เดือน ระหว่างกลุ่มทดลองและควบคุม พบว่ามารดากลุ่มทดลองและควบคุมที่ทำงานบ้าน เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ได้มากกว่ามารดาที่ประกอบอาชีพอื่นๆ (ตารางที่ 3)

ส่วนที่ 2 เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดากลุ่มทดลองและควบคุม ก่อนการทดลอง ด้วยสถิติ t-test

จากการศึกษา (ตารางที่ 4) ก่อนการทดลอง พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ทั้งในกลุ่มทดลองและควบคุม มีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ใกล้เคียงกัน หรือกล่าวได้ว่าทั้งสองกลุ่ม มีคะแนนเฉลี่ยแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ส่วนที่ 3 เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาระหว่าง ก่อนและหลังการทดลองในกลุ่มทดลองและควบคุมด้วยสถิติ Paired t-test

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของอาชีพมารดากับการได้รับนมแม่อย่างเดียวเมื่อทารก อายุ 6 เดือน ระหว่างกลุ่มทดลองและควบคุม

อาชีพ	กลุ่มทดลอง			กลุ่มควบคุม		
	จำนวนทั้งหมด	จำนวนมารดาที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่	ร้อยละ	จำนวนทั้งหมด	จำนวนมารดาที่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่	ร้อยละ
	40	**11**	**100.0**	**40**	**6**	**100.0**
รับราชการ	1	0	0.0	0	0	0.0
รับจ้าง	18	3	27.3	28	2	33.3
ค้าขาย	4	0	0.0	3	1	16.7
เกษตรกร	4	1	9.1	1	0	0.0
งานบ้าน	13	7	63.6	8	3	50.0

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนความรู้และทัศนคติต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาระหว่างกลุ่มทดลองและควบคุม ก่อนการทดลอง

ตัวแปร	กลุ่มทดลอง		กลุ่มควบคุม		t - value	df	p - value
	$\overline{X}$	S.D.	$\overline{X}$	S.D.			
ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่	14.35	3.48	13.13	3.53	1.56	78	0.12
ทัศนคติต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่	9.18	2.49	8.35	2.33	1.53	78	0.13

ตารางที่ 5 การเปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาระหว่างก่อนและหลังการทดลองในกลุ่มทดลองและควบคุม

ตัวแปร	ก่อนการทดลอง		หลังการทดลอง		t - value	df	p - value
	$\overline{X}$	S.D.	$\overline{X}$	S.D.			
กลุ่มทดลอง							
ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่	14.35	3.48	18.48	3.09	6.95	39	< 0.001
ทัศนคติต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่	9.18	2.49	10.65	2.52	3.19	39	0.003
กลุ่มควบคุม							
ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่	13.13	3.53	17.50	3.4	5.79	39	< 0.001
ทัศนคติต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่	8.35	2.33	10.55	2.63	4.04	39	< 0.001

ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดาระหว่างกลุ่มทดลองและควบคุม หลังการทดลอง

ตัวแปร	ก่อนทดลอง		กลุ่มควบคุม		t - value	df	p - value
	$\overline{X}$	S.D.	$\overline{X}$	S.D.			
ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่	18.48	3.09	17.50	3.40	1.34	78	0.18
ทัศนคติต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่	10.65	2.52	10.55	2.63	0.17	78	0.86

จากการศึกษา (ตารางที่ 5) พบว่ากลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ < 0.001 และ 0.003 ตามลำดับ และในกลุ่มควบคุม ก็มีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ < 0.001 เช่นกัน

ส่วนที่ 4 เปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของมารดากลุ่มทดลองและควบคุม หลังการทดลอง ด้วยสถิติ t - test

จากการศึกษา (ตารางที่ 6) หลังการทดลอง พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ทั้งในกลุ่มทดลองและควบคุมมีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพิ่มขึ้นใกล้เคียงกัน โดยที่กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่สูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

วิจารณ์

จากการศึกษาประสิทธิผลของโครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่แก่มารดาในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ก่อนการทดลอง พบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 มีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ใกล้เคียงกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเป็นกลุ่มประชากรที่มีช่วงอายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และอาศัยอยู่ในท้องที่และสิ่งแวดล้อมคล้ายคลึงกัน หลังการทดลองพบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้ง 2 มีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่สูงกว่าก่อนการทดลอง เป็นเพราะทั้ง 2 กลุ่มตัวอย่างได้รับข้อมูล ความรู้และทักษะต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยกลุ่มทดลองได้รับสิ่งต่างๆ ตามบริการมาตรฐานร่วมกับโปรแกรมเพิ่มเติม ขณะที่กลุ่มควบคุมได้รับการบริการตามมาตรฐาน โรงพยาบาลโพธาราม และเมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ระหว่าง 2 กลุ่ม พบว่ากลุ่มทดลอง มีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่สูงกว่ากลุ่มควบคุม แต่เป็นความแตกต่างอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

อย่างไรก็ตามมารดากลุ่มทดลอง เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ นาน 6 เดือนขึ้นไป มีจำนวนมากกว่ากลุ่มควบคุม คิดเป็นร้อยละ 27.5 แตกต่างจากการศึกษาของมานี ปิยะอนันต์ และคณะ ปี พ.ศ. 2548 พบว่าอัตราส่วนของทารกที่ได้กินนมแม่อย่างเดียวนาน 6 เดือน มีเพียงร้อยละ 18.6[5] และการศึกษาของไสววรรณ ไผ่ประเสริฐและคณะ พบว่าอัตราส่วนของทารกที่ได้กินนมแม่อย่างเดียวนาน 6 เดือน เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 14.0 เป็นร้อยละ 25.0[6] ทั้งนี้โครงการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แก่มารดาในเขตอำเภอโพธาราม ยังไม่บรรลุเป้าหมายตามนโยบายของประเทศที่ต้องการให้มารดาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นาน 6 เดือน เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30 นอกจากนี้พบว่าสาเหตุที่มารดาทั้ง 2 กลุ่มตัวอย่างเริ่มให้นมผสมแก่ทารก เป็น 2 ลำดับแรก คือ ต้องทำงาน และน้ำนมน้อย ไม่เพียงพอ เช่นเดียวกัน

จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบว่าการที่จะเพิ่มระยะเวลาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นาน 6 เดือนขึ้นไป เป็นเรื่องที่ไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้ง่ายๆ ซึ่งผู้วิจัยและคณะ ตลอดจนเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลโพธารามทุกคน ในฐานะบุคลากรสาธารณสุข ต่างไม่ท้อถอยต่อปัญหาและอุปสรรค หากจะนำผลจากการศึกษาที่ได้รับมาปรับปรุงหาแนวทาง และพัฒนากิจกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างยั่งยืน อาทิ การเพิ่มกิจกรรมให้ความรู้ ความตระหนัก การเห็นคุณค่าของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แก่มารดาให้มากขึ้น การเน้นการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในกลุ่มมารดาที่ทำงานบ้าน การเสนอโครงการ ในการจัดมุมนมแม่ในโรงพยาบาลโพธาราม ทั้งในส่วนของผู้รับบริการและบุคลากรทุกระดับ การเพิ่มความเข้มข้นของการเยี่ยมบ้านหลังคลอดในประเด็นการกระตุ้นเตือนให้กำลังใจแก่มารดาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่และการให้คำปรึกษา พร้อมช่วยแก้ไขปัญหา

และอุปสรรคต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ สิ่งต่างๆ เหล่านี้น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะเพิ่มผลสำเร็จของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นาน 6 เดือนขึ้นไป อีกทั้งการผสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วนและทุกองค์กร เช่น สถานีอนามัย อาสาสมัครชุมชน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการมีส่วนร่วมพัฒนาเป้าหมายเพื่อประโยชน์สูงสุดของมารดาและทารก ทั้งด้านสุขภาพกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา ความปลอดภัย เศรษฐกิจ สายใยรักและสายสัมพันธ์ในครอบครัว

สรุป

จากการศึกษาครั้งนี้ ก่อนการทดลอง พบว่ากลุ่มตัวอย่าง ทั้งในกลุ่มทดลองและควบคุม มีคะแนนเฉลี่ยความรู้ และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ใกล้เคียงกัน และเมื่อเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่หลังการทดลองระหว่าง 2 กลุ่ม พบว่ากลุ่มทดลอง มีคะแนนเฉลี่ยความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่สูงกว่ากลุ่มควบคุม แต่เป็นความแตกต่างอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้ พบว่ามารดากลุ่มทดลองเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นาน 6 เดือนขึ้นไป มีจำนวนมากกว่ากลุ่มควบคุม คิดเป็นร้อยละ 27.5 ซึ่งยังไม่บรรลุเป้าหมายตามนโยบายของประเทศ ที่ต้องการให้มารดาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นาน 6 เดือน เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 30 ทั้งนี้ผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลโพธารามทุกคน จะนำผลจากการศึกษาที่ได้รับมาปรับปรุงหาแนวทาง และพัฒนากิจกรรมส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างยั่งยืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลโพธารามและบุคลากรโรงพยาบาลโพธารามทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือและเป็นกำลังใจในการดำเนินโครงการ ขอขอบคุณ รศ.กรรณิการ์ วิจิตรสุคนธ์ อาจารย์กัลยา ศรีมหันต์ และอาจารย์ จิราภรณ์ อนุชา ในการให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ รวมทั้ง แพทย์หญิงศิราภรณ์ สวัสดิวร ในการเอื้อเฟื้อสนับสนุนสื่อความรู้ต่างๆ และทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

เอกสารอ้างอิง

1. เกรียงศักดิ์ จีระแพทย์. การสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก. ใน: เกรียงศักดิ์ จีระแพทย์ วีณา จีระแพทย์, บรรณาธิการ. หลักการการดูแลทารกแรกเกิดขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2545. หน้า 47-9.
2. WHO. Global strategy for infant and child feeding. 2010 [cited 2010 Aug 12]. Available from : URL : http://www.who.int/nutrition/topics/global_strategy/en/index.html
3. โรงพยาบาลสนับสนุนนมแม่. การส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่. 2553 [cited 2010 Aug 12]. Available from: URL: http://www.breastfeedingthai.comindex.php?lay=show&ac=article&Id=422532 &Ntype=7
4. พงษ์พจน์ ธีรานันตชัย. การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในเขตอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี พ.ศ. 2549. ราชบุรี: โรงพยาบาลโพธาราม; 2549. หน้า 1.
5. มานี ปิยะอนันต์และคณะ. การติดตามการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในหญิงที่มาคลอดในโรงพยาบาลศิริราช. สารศิริราช. 2548;57(1-4):8-13.
6. ไสวรรณ ไผ่ประเสริฐและคณะ. ประสิทธิผลของการบูรณาการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ต่ออัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียว นาน 6 เดือนในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ นครสวรรค์. นครสวรรค์: โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ นครสวรรค์; 2548. หน้า 1.